

**Predmet: Ocjena knjige (monografije) akademika Željka Tomičića
*Bjelobrdski kulturni krug***

Fenomen bjelobrdske kulture već više od stotinu godina plijeni pozornost arheologa i drugih istraživača srednjoeuropskog srednjovjekovlja. Nazvana po eponimskom nalazištu Bijelo Brdo istočno od Osijeka, a kronološki podudarna s tzv. mlađim gradišnim razdobljem srednje Europe, tj. od 9. do sredine ili konca 13. stoljeća, često je puta bila predmetom sasvim pogrešnih interpretacija, ali i prisvajanja, odnosno pripisivanja samo određenoj etničkoj skupini.

Knjiga (monografija) akademika Željka Tomičića *Bjelobrdski kulturni krug* plod je njegova gotovo četrdesetgodišnjeg bavljenja tom tematikom. Ona je sinteza poznavanja materijalne kulture i duhovnog (religijskog) aspekta bjelobrdske kulture prvenstveno na prostoru podunavske Hrvatske, tj. međurječja Mure, Drave, Dunava i Save, međutim u njoj se vrednuju i rezultati istraživanja pojedinih nalazišta susjednih zemalja, Slovenije, Bosne i Hercegovine, Mađarske i Srbije te arheološki nalazi s obilježjima bjelobrdske kulture s prostora tadašnje Dalmatinske Hrvatske. Rezultat svega jest zapravo činjenica da je ta knjiga referentna za proučavanje bjelobrdske kulture na cijelom prostoru njezina rasprostiranja.

Knjiga se najvećim dijelom zasniva na proučavanju arheološke baštine pronađene pri istraživanju nekropola. Tipološko-kronološkom klasifikacijom nalaza daje se cjelokupan spektar oblika grobnih priloga i njihova rasprostranjenost. U grobnim inventarima zastupljeni su raznoliki nalazi i prilozi. Među tim predmetima osobito su karakteristični primjerci nakita, zastupljeni u različitim tipološkim inačicama: karike, naušnice, sljepoočničarke, ogrlice, torkvesi, narukvice i prstenje. Osim toga pronađeni su nalazi oružja i jahaće opreme, među kojima su: kompozitni nomadski (refleksni) lukovi, tobolci, šiljci strelica, žvale, stremeni, ostruge i pojasni jezičci. U nekropolama toga horizonta zastupljeni su još nalazi različitog novca (kao oboli i dijelovi ogrlica), križeva te predmeta dnevne uporabe (osobna oprema, keramika, noževi, britve, kresiva s kremenjem, preslica i iglenik). Od ostalih nalaza javljaju se još amuleti, rađeni od školjaka, perlica i životinjskih kosti i zuba te ljuske jajeta. Svi navedeni predmeti jednim su dijelom dio svakodnevnog nošnje i kao takvi su se našli na pokojnicama/pokojnicima, dok su drugi stavljani u funkciji priloga i vezani su uz različita vjerovanja, odnosno imaju duhovni karakter. Analiza relativne

kronologije obuhvaća sljedeća groblja: Bijelo Brdo II kod Vukovara, Vukovar – Lijeva Bara, Veliki Bukovec kod Ludbrega, Ptuj – Grad u Sloveniji, Popovec – Bregi kod Križevaca, Junuzovci kod Bosanske Gradiške, Mahovljani kod Laktaša, Bagruša – Petoševci kod Laktaša i Gomjenica – Baltine Bare kod Prijedora u Bosni i Hercegovini, Sv. Juraj u Trnju kod Donjeg Kraljevca, Šenkovec kod Čakovca, Josipovo (Ciganka) kod Slatine, Zvonimirovo – Veliko polje kod Suhopolja, Suhopolje – Kliškovac te Majs – Udvar u mađarskom dijelu Baranje.

Pri obradi grobnog fundusa groblja na redove s kršćanskim značajkama pokapanja unutar međurječja Mure, Drave, Dunava i Save Ž. Tomičić opredijelio se za metodologiju serijacije skupina grobnog inventara, koja je polučila uvjerljive i pouzdane relativnokronološke pokazatelje za velika groblja na redove Prekodunavlja. Pojedinačnim vrednovanjem pokretne arheološke građe, oslonjen prvenstveno na pozitivne rezultate istraživanja Jochena Gieslera, donosi svoje relativnokronološke podatke te ostavlja prostor gdje će u budućnosti moći „oblikovati kritički i dopunjujući stavovi drugih istraživača koji su se bavili ili će se baviti fenomenom bjelobrdске kulture“. Na temelju rezultata cjelokupne podrobne relativnokronološke valorizacije bjelobrdskog fundusa iz svakog analiziranog nalazišta slijedi autorova projekcija apsolutnokronološke podjele toga materijala. Njegova kronologija započinje fazom koju naziva *Protobjelobrdska prijelazna faza* (druga polovina 8. stoljeća do oko 900.), koja uključuje autohtone elemente iz protopovijesti, rimske provincijalne antike, seobâ naroda, ranog bizantskog doba, doseljavanja Slavena i Avara, koji su zatečeni na području međurječja Mure, Drave, Dunava i Save i njima rubnim područjima znatno prije 900. godine. Nakon toga slijedi *prijelazna faza* (od oko 900. do oko 965.) te sljedeće razvojne faze: *rana faza* I. stupnja bjelobrdске kulture (od oko 965. do oko 995.), *kasna faza* I. stupnja bjelobrdске kulture (od oko 995. do oko 1030.), *rana faza* II. stupnja bjelobrdске kulture (od oko 1030./1040. do oko 1070.), *kasna faza* II. stupnja bjelobrdске kulture (od oko 1070. do oko 1100.) i III. stupanj bjelobrdске kulture (oko 1100. do oko 1242./1250. i/ili do 1300.).

Osim analize grobnih nalaza u knjizi *Bjelobrdski kulturni krug* autor razmatra i položaj groblja na prostoru međurječja Mure, Drave, Dunava i Save, odnosno njihovu topografiju, analizira način pokapanja pokojnika, pogrebne običaje i stavljanje priloga u grobove, podjelu i rasprostiranje groblja te populaciju koja je u njima pokapana. Došao je do zaključka da nije moguće precizno govoriti o određenoj populaciji, jer se na prostoru koji se u knjizi obrađuje „odvijao od protopovijesnog i kasnoantičkog doba kroz čitav rani i razvijeni srednji vijek proces kulturne sinteze starosjedilačkog i slavenskog naroda sa više ili manje izraženim kontinuiranim impulsima, kako iz bizantske i starohrvatske, tako i

staromađarske i otonske kulturne sfere“. Arheološku sliku groblja Ž. Tomičić upotpunio je bioarheološkim spoznajama, odnosno rezultatima antropoloških analiza osteološke građe bjelobrdske populacije, prikupljene u istraživanjima lokaliteta koje je samostalno istraživao u posljednjih tridesetak godina, tijekom rada u Institutu za arheologiju u Zagrebu. Groblja su zasad najmjerodavnija i gotovo jedina nalazišta na temelju kojih možemo govoriti o arheološkoj slici međurječja Mure, Drave, Dunava i Save u ranom srednjem vijeku i dijelu razvijenog srednjeg vijeka, no da arheološka slika toga prostora ne bi ostala okrnjena, autor se pobrinuo u zaključnim razmatranjima, gdje se upustio u analizu rasprostiranja nalaza, analizu toponomastičkih podataka o mogućim naseljima i sakralnim objektima, pregled slike utvrđenih (iako slabo poznatih i istraženih) sinkronih naselja i njihovu tipologiju, kao i tipologiju nastambi. Isto tako dotiče se i pojedinih objekata sakralnog graditeljstva i groblja s nalazima bjelobrdske kulture koja se oko njih formiraju.

Ž. Tomičić se u svojim interpretacijama najvećim dijelom oslanja na rezultate arheoloških istraživanja, međutim koristi i neinvazivne metode povezane s daljinskim interpretacijama i geofizikalnim mjerenjima, koje su osobito korisne pri otkrivanju položaja groblja i rasporeda grobnih cjelina te njihova odnosa s potencijalnim naseljima. Vrlo važnu ulogu u njegovu radu imaju i rezultati povijesnih istraživanja, spomenutih antropoloških analiza te još niza drugih znanosti koje arheologiji pomažu u rasvjetljavanju tragova prošlosti. Zbog toga se knjizi svakako može pridodati i epitet interdisciplinarnosti. Impozantan popis literature pokazuje autorovu upućenost u tematiku arheologije srednjovjekovlja na cijelom europskom prostoru, što je osobito bilo od koristi i važnosti pri tipološko-stilskim usporedbama obrađivanog materijala s građom s okolnih prostora gdje je bjelobrdska kultura bila rasprostranjena, osobito u Mađarskoj, Slovačkoj i Srbiji.

Monografija akademika Željka Tomičića *Bjelobrdski kulturni krug* koju imamo pred sobom dragocjena je sinteza u kojoj se daje cjelovita arheološka slika istraženih lokaliteta bjelobrdske kulture u međurječju Mure, Drave, Dunava i Save u ranom i većem dijelu razvijenoga srednjeg vijeka. U njoj se još vrednuju rezultati istraživanja pojedinih nalazišta susjednih zemalja, Slovenije, Bosne i Hercegovine, Mađarske i Srbije te arheološki nalazi s obilježjima bjelobrdske kulture s prostora tadašnje Dalmatinske Hrvatske. Ona ima sve odlike izvornoga znanstvenog rada, jer je zasnovana na vlastitim (autorovim) interpretacijama i reinterpretacijama, a velikim se dijelom temelji upravo na rezultatima njegovih arheoloških istraživanja više položaja bjelobrdske kulture u sjevernoj Hrvatskoj (Sv. Juraj u Trnju, Josipovo/Ciganka, Zvonimirovo – Veliko polje i Suhopolje –

Kliškovac). Svojim sadržajem, metodološkom strukturiranošću, bogatim grafičkim i foto priložima izuzetno je vrijedan doprinos hrvatskoj arheološkoj znanosti. U pomanjkanju povijesnih vrela dodatno osvjetljava „tamne“ strane jednog dijela najstarije hrvatske prošlosti. Isto tako ona pokazuje da je autor najbolji živući poznavatelj srednjovjekovlja ne samo prostora koji je predmet istraživanja u ovoj knjizi već i hrvatskog srednjovjekovlja općenito.

Iznesene činjenice o znanstvenoj i drugoj vrijednosti monografije, bez ikakve sumnje, potkrepljuju opravdanost i potrebu njezina izlaska. Stoga autoru od srca čestitam na trudu, ustrajnosti i strpljivosti koje je uložio u pisanje knjige, a nakon toga jednakom mjerom na entuzijazmu koji je utkao u arheološka istraživanja lokaliteta bjelobrdske kulture. Također mu čestitam na izvrsnoj znanstvenoj interpretaciji arheološke građe. Nakladniku – Zavodu za znanstveni i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Požegi – zahvaljujem što će monografija ugledati svjetlo dana, a svima onima koji su na bilo koji način pojedinačno sudjelovali na njezinoj izradbi i nastanku također izražavam pohvalu i svesrdnu zahvalnost.

Ante UGLEŠIĆ